

Сергєєва Д. Б.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ЩОДО НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ РОЗГОЛОШЕННЮ

На підставі результатів аналізу відповідних положень чинного вітчизняного законодавства, викладених в наукових джерелах точок зору науковців та практиків, у статті досліджені негласні аспекти провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Встановлено, що впровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальний процес України потребує подальшого удосконалення чинного вітчизняного законодавства, у тому числі, й у сфері охорони відомостей з обмеженим доступом.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, негласні методи отримання інформації, оперативно-розшукова діяльність, державна таємниця, Кримінальний процесуальний кодекс України.

На основани результату аналізу соответствующих положений действующего отечественного законодательства, изложенных в научных источниках точек зрения ученых и практиков, в статье исследованы негласные аспекты негласных следственных (розыскных) действий. Установлено, что внедрение института негласных следственных (розыскных) действий в уголовный процесс Украины нуждается в последующем усовершенствовании действующего отечественного законодательства, в том числе, и в сфере охраны сведений с ограниченным доступом.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, негласные методы получения информации, оперативно-розыскная деятельность, государственная тайна, Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Використання негласних засобів отримання інформації про злочин, а також використання їх результатів у кримінальному процесі не є новелою як в законодавстві України, так і в практичній діяльності вітчизняних органів досудового розслідування. Однак вперше ця діяльність досить повно регламентована на рівні кримінального

процесуального закону – у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – *КПК України*) 2012 р., що є важливим кроком на шляху реформування української правової системи, підвищення ефективності протидії злочинності, зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу.

Разом з тим, закріплення на рівні кримінального процесуального законодавства інституту негласних слідчих (розшукових) дій було досить неоднозначно сприйняте науковою спільнотою. Так, у науковій літературі неодноразово висловлювалася думка, що новий КПК України надає слідчим оперативно-розшукових функцій, що призводить до невиправданого змішування двох відносно відокремлених видів державно-владної діяльності, не враховує специфіки теоретичної і практичної підготовки працівників слідчих підрозділів, не вирішує питання щодо того, які суб'єкти сприятимуть органам досудового слідства у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, де слідчі братимуть спеціальні технічні засоби для їх проведення. Висловлювалися погляди щодо недоцільності надання слідчим форми допуску до державної таємниці, оскільки це може призвести до непотрібного розголошення форм та методів роботи правоохоронних органів, що загалом знижуватиме ефективність їх діяльності [1, с. 8–9].

Зважаючи на те, що негласні слідчі (розшукові) дії визначені у ч. 1 ст. 246 КПК України як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [2], вважаємо за необхідне встановити, які саме аспекти застосування цих дій у досудовому розслідуванні є негласними, тобто такими, що не підлягають розголошенню та якою мірою ця негласність захищена чинним законодавством.

Отже метою цієї статті є встановлення проблемних аспектів законодавчого визначення відомостей щодо негласних слідчих (розшукових) дій, що не підлягають розголошенню, та викладення пропозицій щодо їх вирішення.

Необхідно зазначити, що інститут негласних слідчих (розшукових) дій є предметом наукових досліджень низки фахівців у галузі кримінального процесу, зокрема, Б.І. Бараненком, О.В. Бочковим, В.О. Глуш-

ковим, С.О. Гриненком, Ю.М. Грошевим, К.А. Гусевою, О.М. Дроздовим, В.А. Колесником, С.С. Кудіновим, М.А. Погорецьким, О.Ю. Татаровим, М.С. Цуцкїрїдзе, Р.М. Шехавцовим, М.Є. Шумилою та іншими.

Згідно чинного КПК України, досудове розслідування полягає у збиранні фактичних даних, інформації про обставини вчинення злочинів і кримінальних проступків та встановленні осіб, які їх вчинили, як гласними, так і негласними методами. Саме негласні слідчі (розшукові) дії, що визначаються законодавцем як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246 КПК України), є цими негласними методами (точніше – засобами) збирання фактичних даних, отримання інформації про обставини вчинення злочинів та кримінальних проступків.

Вказівка на те, що негласні слідчі (розшукові) дії є засобами збирання доказів сторонами кримінального провадження міститься також у ст. 93 КПК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 93, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення у числі інших заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, а сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів, у тому числі, шляхом ініціювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Вважаємо, що під негласними слідчими (розшуковими) діями слід розуміти заходи, що складаються з сукупності пошуко-пізнавальних, розшукових та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи поведіння яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки. Метою прове-

дення негласних слідчих (розшукових) дій є виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки.

Хоча КПК України не містить окремої норми, яка б визначала перелік негласних слідчих (розшукових) дій, результати системного аналізу його положень дають підстави для висновку, що до них відносяться такі: а) аудіо-, відеоконтроль особи (260); б) накладення арешту на кореспонденцію (261, 262); в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (263); г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (264); ґ) обстеження: публічно недоступних місць; житла чи іншого володіння особи (267); д) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (268); е) спостереження: за особою, річчю або місцем (269); є) аудіо-, відеоконтроль місця (270); ж) контроль за вчиненням злочину у формах: 1) контрольована поставка, 2) контрольована та оперативна закупка 3) спеціальний слідчий експеримент, 4) імітування обстановки злочину (271); з) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності чи злочинної організації (272).

Завдання, що можуть бути вирішені шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зазначені у конкретних нормах КПК України, що регламентують порядок їх проведення, а також у відомчих нормативно-правових актах.

В науковій літературі слушно зазначається, що така таємна спрямованість більш притаманна не процесуальній, а оперативно-розшуковій діяльності [3, с. 33]. З цього робиться висновок, що зазначені дії мають бути передбачені у спеціальному законі та не відносяться до слідчих дій [3, с. 33].

Так, М. Є. Шумило вважає, що по суті розслідування включає проведення слідчих дій й оперативно-розшукових заходів, які відповідно називаються слідчі (розшукові) і негласні (розшукові) дії (гл. 20 і 21), зазначаючи при цьому, що

їх назва не є коректною через чітке розмежування в процесуальній літературі й законодавстві слідчих, оперативно-розшукових та розшукових дій [4, с. 24]. Д. Й. Нікіфорчук та О. Ю. Заблоцька доходять висновку, що застосування ряду положень нового КПК України взагалі змінює уявлення про оперативно-розшукову діяльність, суб'єктів ОРД та оперативно-розшукові заходи [5, с. 43]. Окремими вченими висловлювалася думка, що з прийняттям нового КПК, яким впроваджується новий інститут для вітчизняного кримінального процесу – інститут негласних слідчих (розшукових) дій (гл. 21), ОРД як державно-правова інституція втратить свою самостійність чи взагалі буде ліквідована.

Результати системного аналізу норм глави 21 КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (з відповідними змінами і доповненнями, внесеними Законом України № 4652-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 р.) [6] свідчать про те, що такі висловлювання є необґрунтованими та безпідставними.

Дійсно, введення до кримінального процесуального законодавства інституту негласних слідчих (розшукових) дій значно посилює взаємозв'язок гласних та негласних методів отримання інформації про злочин, усуває низку перешкод використання можливостей останніх у забезпеченні кримінального провадження, що у цілому призведе до підвищення ефективності кримінального процесу у розв'язанні кримінальних конфліктів, гарантуванні захисту прав та свобод людини у кримінальному судочинстві й забезпеченні її законних інтересів, зміцнення гарантій законності при його провадженні.

Відповідно до положень КПК України, а також положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», до початку досудового розслідування, а саме до внесення відповідних відомостей, що

можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, до Єдиного реєстру досудових розслідувань, проводиться оперативно-розшукова діяльність. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», наявність достатньої інформації про злочини, що готуються, а також про осіб, які готують вчинення злочину, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 цього ж Закону, підрозділи, що здійснюють ОРД, зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів. Ці положення законодавства свідчать про те, що до початку кримінального провадження на ОРД покладається завдання пошуку фактичних даних про ознаки злочину, що здійснюється виключно суб'єктами ОРД на власний розсуд.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює ОРД, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК України.

Порядок направлення оперативним підрозділом матеріалів за результатами ОРД до слідчого підрозділу регламентований Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженою Наказом МВС України від 14.08.2012 року № 700 [7].

Слід зазначити, що за кримінально-процесуальним законодавством

та законодавством про ОРД, чинним до 20 листопада 2012 р., був передбачений інститут оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства в межах відповідної оперативно-розшукової справи. Ініціатором оперативно-розшукових заходів при здійсненні такого супроводження за чинним законодавством був як слідчий (ч. 3 ст. 114 КПК України 1960 р., ч. 2 ст. 6, п. 2 ст. 7 Закону України про ОРД за ред., діючою до 11.2012 р.), так і оперативні підрозділи (ст. 103 КПК України 1960 р., ст.ст. 1, 6, 8 Закону України про ОРД в попередній редакції).

Повертаючись до дослідження негласних аспектів відповідного виду слідчих (розшукових) дій, зазначимо, що відповідно до семантичного аналізу термін «негласний» означає невідомий для інших, прихований, таємний [8, с. 277]. Суттєвою відмінністю між гласними й негласними слідчими (розшуковими) діями є те, що відомості про факт та методи проведення останніх не підлягають розголошенню, тобто є негласними. Необхідно зауважити, що негласність підготовки до проведення процесуальної дії не відносить її до негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки мова йде про методи й форми саме проведення заходу, а не підготовки до нього. Так, негласність, прихованість підготовки до проведення, наприклад, обшуку, не відносить цю слідчу (розшукову) дію до числа негласних. Ефект раптовості проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, що забезпечується в першу чергу, таємністю її підготовки, відноситься до числа тактичних прийомів, досить ефективних в окремих слідчих ситуаціях [9]. В свою чергу, негласні слідчі (розшукові) дії виокремлені у відповідний вид слідчих (розшукових) дій саме за ознакою прихованості факту й методів їх проведення.

Говорячи про негласність, таємність методів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, необхідно зазначити, що не підлягають розголошенню як види та сутність негласних методів

отримання інформації про злочин, відомості про які становлять державну таємницю, так і факт застосування в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій загальнонаукових методів пізнання (спостереження, опитування та інших), що самі по собі не таємними.

Не підлягає розголошенню також і факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до п. 5.1. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [10] постанова слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії та додатки до нього, протокол про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, підлягають засекречуванню в порядку, встановленому законодавством.

При цьому зазначимо, що негласність факту проведення негласних слідчих (розшукових) дій носить відносний характер, вона не є абсолютною, на що вказано у законодавчому визначенні негласних слідчих (розшукових) дій – «за винятком випадків, передбачених КПК України» (ч. 1 ст. 246 КПК України). Факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії як подія минулого стає відомою особам, щодо яких ці негласні слідчі (розшукові) дії проводилися, у визначеному законом порядку (ст. 253 КПК України). У випадку досягнення мети проведення негласної слідчої (роз-

шукової) дії та використання її результатів у доказуванні (ст. 256 КПК України), а також у випадку використання її результатів в інших цілях (ст. 257 КПК України) факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії стає відомим певному колу осіб. Так, навіть у випадку подальшого здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні, відомості про факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій стають відомі сторонам та іншим учасникам кримінального провадження, що можуть бути присутні (ч. 2, 3, 4 ст. 27 КПК України). У зазначених випадках можуть ставати відомими й застосовані методи негласного отримання інформації про злочин. Також у разі допиту осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, відповідно до положень ч. 2 ст. 256 КПК України, з метою оцінки доказів з точки зору належності, допустимості або достовірності, можуть ставитися питання стосовно методів отримання інформації в ході проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Отже, негласні слідчі (розшукові) дії виокремлені у відповідний вид слідчих (розшукових) дій саме за ознакою прихованості факту й методів їх проведення.

За своїми пізнавальними прийомами, тобто методами, що використовуються під час їх проведення, негласні слідчі (розшукові) дії не відрізняються від негласних однойменних оперативно-розшукових заходів. Відповідно збігається режим їх проведення, що є негласним, таємним не тільки щодо зацікавлених у вирішенні кримінального провадження або результатів ОРД осіб, але й від співробітників оперативних підрозділів, органів досудового розслідування тощо, які не приймають участі у їх проведенні.

Зазначимо при цьому, що Законом України «Про державну таємницю» визначено, що інформацією у сфері державної безпеки та охорони правопорядку, що може бути віднесена до державної таємниці, є інформація про засо-

би, матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну і контррозвідувальну діяльність (п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону) [11].

Проте Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений Наказом СБ України № 440 від 12.08.2005 р. (з подальшими змінами), відносить до відомостей, що становлять державну таємницю не лише відомості про зміст, організацію, результати здійснення комплексу або окремого оперативно-розшукового заходу (п. 4.4.4 Зводу), але й відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії (п. 4.12.4 Зводу) (ступінь секретності – «таємно», строк дії рішення про віднесення інформації до державної таємниці – 5 років) [12].

На наш погляд, ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» потребує доповнення за рахунок включення до її змісту положення, відповідно до якого інформація про засоби, методи й резуль-

тати проведення негласних слідчих (розшукових) дій також може бути віднесена до державної таємниці.

Отже, під негласними слідчими розшуковими діями слід розуміти заходи, що складаються з сукупності пошуко-пізнавальних та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи поведіння яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки. Як служно зазначається правниками, використання таких засобів у кримінальному процесі потребує як постійного удосконалення оперативності, так і процесуальних гарантій законності їх проведення, оскільки вони можуть бути як ефективним засобом отримання доказів у кримінальному судочинстві, так і засобом грубого порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, які потрапляють до його сфери [12].

Впровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій потребує подальшого удосконалення чинного вітчизняного законодавства, у тому числі, й у сфері охорони відомостей з обмеженим доступом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глушков В. О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В. О. Глушков // Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів в сучасних умовах: матер. Міжвід. Наук. – практ. конф., 19 травня 2011 р., м. Київ. – К.: Наук. – вид. Відділ НА СБ України, 2011. – С. 6–11.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 25 травня 2012 року: (Відповідає офіц. текстові) – К.: Алерта, 2012. – 304 с.
3. Грошевий Ю. М. До питання про можливість проведення негласних слідчих дій у кримінальному процесі України / Ю. М. Грошевий // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф., 15 травня 2009 р. / ред. кол. В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009. – С. 29–33.
4. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові і слідчі дії: взаємозв'язок і розбіжність (гносеологічна і правова природа) / М. Є. Шумило // Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України: матеріали круглого столу (Київ, 7 жовтня 2011 р.). – Київ: Видавець Ліпкан О. С., 2001. – С. 24–29.
5. Никифорчук Д. Й. До питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій / Д. Й. Никифорчук, О. Ю. Заблоцька // Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесу-

альному законодавстві України: матеріали круглого столу (Київ, 7 жовтня 2011 р.). – Київ: Видавець Ліпкан О. С., 2001. – С. 43–44.

6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. (зі змінами й доповненнями) // Відомості Верховної ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 304.

7. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затв. Наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS391.html

8. Словник української мови / І. К. Білодід та ін. В 11 т. – Київ: Наукова думка, 1974. – Т. 5. – 799 с.

9. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел. Учебное пособие / В. П. Бахин, В. С. Кузьмичев, Е. Д. Лукьянчиков. – Киев: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1990. – 56 с.

10. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/42544>

11. Про державну таємницю: Закон України від 21.09.99 р. // Відомості Верховної ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 94.

12. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>

13. *Погорецький М. А.* Проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Матеріали всеукраїнської науково-практичної «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). – К: «Хлі-Тек Прес», 2013. – С. 186–193.

Sergeyeva D. Problematic issues of legislative consolidation of information on secret investigation (search) actions that are not subject to disclosure.

Based on the analysis of the relevant provisions of the applicable national legislation contained in scientific sources viewpoints of scholars and practitioners, the article researched covert aspects of secret investigative proceedings (investigation) action. Established that secret investigative (search) action singled out in the relevant type of investigative (search) acts just on the basis of the fact of secrecy and methods for their implementation. In terms of cognitive methods, secret methods used during their execution, undercover investigators (search) action is different from the secret of similar search operations. Under the same mode of conduct, which is unofficial, secret not only to interested in solving criminal proceedings or the results of investigative entities, but also from employees in the units, pre-trial investigation, etc., which do not participate in their implementation. Speaking of nehlasnist, privacy methods of covert investigative (search) action set that can not be disclosed as the type and nature of covert methods of obtaining information about a crime, information constituting a state secret, and the fact that the use in the course of covert investigative (search) actions of the scientific methods of knowledge (observation, interviews, etc.), which themselves are not secret.

Introduction of a secret investigative (search) action in criminal proceedings Ukraine needs further improvement of national legislation, including in the area of health information, with limited access.

Keywords: *secret investigative (search) actions, secret methods of obtaining information, operational-search activity, state secret, the Criminal Procedure Code of Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції журналу 19.09.2014 р.